

“Moord en brand!”

Het leven in Geraardsbergen en de deelgemeenten in 1830-1860 op basis van morele statistieken en politieverlagen

Deel 1

Jacques DE RO

Het ligt velen nog fris in het geheugen. Op maandag 29 september 2003 schrikt Geraardsbergen -en even later heel Vlaanderen- op bij het horen van het nieuws over de gruwelijke drievoudige roofmoord in café “t Vraagteken” op de Markt door de gebroeders Vlassenbroeck. Meteen krijgt de Denderstad de reputatie van een onveilig oord waar een mensenleven van geen tel is. Moorden zijn van alle tijden en de vraag kan gesteld worden of dergelijke gebeurtenissen ook in het verleden van de stad zich hebben voorgedaan. Hoe is het leven van de modale burger in de kleine provinciestad en de omliggende dorpen pakweg 150 jaar geleden? Gegevens over allerhande vormen van deviant gedrag zoals moord en zelfmoord, inbraak en diefstal, geweldpleging en mishandeling... vinden we ondermeer terug in de politierapporten. Daarnaast bezorgt deze ordedienst tijdens de eerste drie decennia na de Belgische onafhankelijkheid aan de provinciegouverneur de zogenaamde ‘morele statistieken’, waarin we naast hoger genoemde feiten van deviant gedrag tevens informatie krijgen over de logementhuizen, de kroegen, de vreemdelingen, de voedselbevoorrading, de prostitutie, de bedelarij... enzovoort in de stad. Speciale aandacht krijgen ook de branden en natuurrampen. Een gecombineerd onderzoek van politie- en morele verslagen biedt ons voor de periode 1830-1860 een verrassend beeld van de toenmalige leefwereld in de stad en op het platteland.

Verantwoording van de archiefkeuze

Allerhande inlichtingen betreffende ordehandhaving en openbare veiligheid in een stad en in de omringende dorpen kunnen we in diverse archieven terugvinden: het archief van de gemeente, het arrondissementscommissariaat, de provincie, het Ministerie van Binnenlandse Zaken, het Ministerie van Justitie, het Leger en de Rijkswacht, de rechtbanken en ten slotte het Parket. Elk van deze archieven kent zijn eigen specifieke problematiek qua bewaring, volledigheid, ontsluiting en graad van toegankelijkheid. (1)

Deze beknopte studie beperkt zich tot het raadplegen van een recent ontsloten en gemakkelijk toegankelijke bron: het provincie-archief. Hierin vinden we interessante politionele bronnen, gezien de rol die de gouverneur betreffende ordehandhaving speelt. De gouverneur centraliseert de informatiestromen binnen zijn provincie. Hij ontvangt een maandelijks rapport, voor wat Oost-Vlaanderen betreft, van acht stadsbesturen (in casu Gent, Eeklo, Sint-Niklaas, Lokeren, Oudenaarde, Dendermonde, Aalst en Geraardsbergen), gesteund op het dagdagelijkse politiewerk, niet alleen over gepleegde strafbare feiten, maar ook over alle mogelijke

ongelukken, natuurrampen, branden...enzovoort. Hij krijgt informatie van dezelfde aard over de vele landelijke gemeenten toegestuurd door de arrondissementscommissaris, die op zijn beurt alle verslagen van de lokale besturen ontvangt en centraliseert. Uiteindelijk rapporteert en interpreteert de gouverneur al deze gegevens op het gebied van ordehandhaving en openbare veiligheid aan de centrale overheid. Met deze politionele archieven verkrijgen we echter slechts een deel van het verhaal over deviant gedrag in onze contreien. Ook de Rijkswacht (2), onder het Hollandse regime bekend

(1) J. ART, E. VANHAUTE, *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw*, Gent, 2003, p. 280-287; G. Deneckere en H. Defoort belichten hier de problematiek van de diverse archieven rond protest en sociale bewegingen.

(2) De Rijkswacht is van landelijke politiedienst van het Koninkrijk België op 1 januari 2001 opgegaan in een nieuwe structuur, de lokale en federale politie en vindt haar oorsprong onder het Franse bewind (1795-1814). Zij is gebaseerd op de *gendarmerie nationale* in Frankrijk en per decreet van 10 juli 1796 in onze contreien ingevoerd. Opdracht, functie, organisatie, inwendige orde en tucht, bepaald door de Franse wet van 17 april 1798, vormen ook gedurende 160 jaar de basisprincipes van de Belgische Rijkswacht. Aanvankelijk een militaire eenheid onder het Ministerie van Landsverdediging, wordt de Rijkswacht op 1 januari 1992 gedemilitariseerd en onder gezag geplaatst van de minister van Binnenlandse Zaken.

als de *maréchaussée* en na de Belgische onafhankelijkheid als de *gendarmerie*, is naast de zorg om de staatsveiligheid zoals bij volksopstanden en stakingen vaak opgetreden bij allerhande geschillen tussen burgers. Op 15 september 1830 is de oproerkraaijer René Spitaels, nadat hij door Hollandse huzaren naar de kazerne is gelokt, niet aangehouden en weggevoerd naar Oudenaarde door de stedelijke politie maar door de *maréchaussées* ⁽³⁾. Gendarmerie en stedelijke politie werken occasioneel ook samen zoals we later zullen zien bij het volksoproer van 8 maart 1847.

Als gevolg van de archiefwet van 1955 zijn alle provincies in België verplicht om hun archieven ouder dan honderd jaar in het Rijksarchief te deponeren. Ook voor de provincie Oost-Vlaanderen is dit gebeurd, maar opzoekingswerk wordt bemoeilijkt door een opsplitsing van het archiefmateriaal in drie archiefdepots: archieven van de provincie voor de periode 1794-1870 vinden we in het Rijksarchief te Gent, terwijl het Rijksarchief te Beveren-Waas de periode van 1871 tot 1900 voor zijn rekening neemt. Meer recente documenten zijn te vinden in het nieuw opgerichte Provinciearchief van Oost-Vlaanderen, eveneens te Gent.

De periode 1830-1860

De keuze van de onderzoeksperiode 1830-1860 is bepaald door verschillende redenen. Een persoonlijke en tegelijk doorslaggevende reden speelt de gemakkelijke bereikbaarheid van het archiefdepot: het Gentse Rijksarchief ligt op loopafstand

van de woning van de onderzoeker. Daarnaast worden de keuzemogelijkheden beperkt door de volledigheid van dat deel van het provinciearchief met betrekking tot de politie. In het *archief van het Schelvedepartement* (1794-1814) noch in het *provinciaal archief van het Koninkrijk der Nederlanden* (1814-1830) zijn volledige staten terug te vinden over de misdaden en misdrijven in Geraardsbergen en in de deelgemeenten, die in deze periode ressorteren onder het district Aalst. Opmerkelijk vinden we deze al vanaf 1 januari 1830 -toen nog steeds onder het Hollands gezag- in het *provinciearchief 1830-1850*. Dit archief is pas in 1999 ontsloten met de inventaris van Carl De Roo. In datzelfde jaar is ook door dezelfde vorser een inventaris voor de periode 1851-1870 beschikbaar. Maar de maandelijkse lijsten van misdaden en misdrijven, wetsovertredingen en ongelukken, natuurrampen en branden per jaar geklasseerd, zijn niet volledig voor de gehele periode ⁽⁴⁾. Gegevens voor het jaar 1849 -toch voor Geraardsbergen wel een uitzonderlijk jaar waarin 176 inwoners worden geveld door de cholera- ontbreken volledig en zijn voor het jaar 1850 slechts fragmentarisch. De verslaggeving van gepleegde misdrijven en onvoorziene rampen voor de hele provincie is voor 1857 nihil. Dergelijke hiaten kunnen gedeeltelijk worden aangevuld door het raadplegen van de lokale pers, indien deze zelf nog voorhanden is. Voor de jaren 1846-1847 geldt dit zeker voor de persberichten in het liberale zondagblad *De Volksverdediger* en zijn katholieke tegenhanger *De Gazette van Geeraardsbergen*.

Uitzonderlijke feiten zoals branden en deviant gedrag van burgers die hun weerslag vinden in politieverlagen worden ook in die tijd door journalisten gretig in het breed uitgesmeerd.

Een ander element dat de keuze van de onderzoeksperiode mee heeft bepaald is de aanwezigheid van de zogenaamde *morele rapporten*, die elke politiecommissaris vanaf april 1831 maandelijks moet opstellen en overmaken aan de provinciegouverneur. Hierin dient de politieambtenaar telkens een twaalftal gedefinieerde rubrieken (waaronder de misdaden, de bedelarij, de prostitutie... enzovoort) te bespreken. Over het verloop van enkele decennia is dan meestal een bepaalde evolutie merkbaar. Na 1860 treft men in het provinciearchief geen morele verslagen meer aan, hoewel het hele systeem pas in 1865 wordt opgedoekt. Een aanwijsbare reden wordt hiervoor niet gegeven.

Tenslotte is de periode 1830-1860 voor Geraardsbergen een periode van grote veranderingen. Na de verdrijving van de Hollanders in 1830 heeft de Belgische burgerij voor het eerst in haar geschiedenis de touwtjes zelf in handen. De volgende jaren herstelt het land zich langzaam van de breuk met Holland en is er een gestage economische bloei. Met de plaatsing van een stoommachine in de katoenfabriek van Albert Wanten in 1838 begint voor de Denderstad het stoomtijdperk. In 1843 gaat het eerste lucifersbedrijf van Guillaume Mertens van start en wordt ook de papierfabriek van de gebroeders Fontaine gemoderniseerd. Maar dan volgt een periode van economische

⁽³⁾ J. De Ro, *Van oranje tot tricolor. De Belgische Revolutie in Geraardsbergen en deelgemeenten*, in *Gerardimontium*, 203/14-15; RAR (Rijksarchief Ronse), MGA (Modern Gemeentelijk Archief) Ger, nr. 80, zitting van 30 mei 1833: de rijkswachtbrigade wordt in 1833 van 5 op 7 manschappen gebracht.

⁽⁴⁾ Toch gaat het in zijn geheel om circa 400 processen-verbaal.

stagnatie met als dieptepunt de aardappelcrisis van 1847. Het stedelijk lijnwaadartisaanat kwijnt weg en overal in Vlaanderen heerst er hongersnood. Na 1850 beleeft de stad een economische heropbloei die zich manifesteert met de start van nieuwe katoenweverijen, sigaren- en lucifersfabrieken. Een uiting van deze prille industriële ontplooiing is in 1852 de oprichting van de *Société de Commerce et de l'Industrie*, waarin een vijftiental succesvolle ondernemers uit de stad samen hun krachten bundelt. Toenemende winstcijfers zorgen ervoor dat met de steun van de Aalsterse Koophandelskamer in 1857 een Discontokantoor van de Nationale Bank in Geraardsbergen wordt opgericht. Ook de economische infrastructuur van de stad wordt aangepakt en zorgt voor nieuwe werkgelegenheid. In 1855 krijgt Geraardsbergen een eerste spoorverbinding en wordt de binnenscheepvaart vergemakkelijkt door het vervangen van de oude stenen brug, die de boven- met de benedenstad verbindt, door een draaibrug. Nadien wordt de kanalisatie van de Dender in het vooruitzicht gesteld. Vanaf 1856 zorgt de aanleg van een nieuw stedelijk kerkhof te Goeferdinge tijdelijk voor extra werkgelegenheid.

Vaak bestaat er een link tussen de wisselende economische situatie en de politierapporten die een resem aan deviant gedrag van stads- en dorpsbewoners bieden en al het onheil dat hen overkomt. Het is een apart verhaal, waarbij vooral de minst bedeeden in de maatschappij op het voorplan treden.

Demografische factoren

Wanneer we de evolutie bekijken van de bevolkingscijfers, zowel

Deze lithografie van de Markt te Geraardsbergen door J. Hoolans uit 1849 toont ons het ongestoord rustige leven in het provinciestadje. Hoewel! In datzelfde jaar slaat er de cholera morbus toe en twee jaar eerder troepen op deze plaats verarmde en uitgehongerde stadsbewoners samen, klaar om de grandepots te bestormen.

in Geraardsbergen als in de 15 deelgemeenten tijdens de periode 1830-1860, dan lopen ze vrij parallel met de socio-economische ontwikkelingen. Geraardsbergen kent in 1830-1860 een gestage groei van zijn bevolking. In 1830-1840 gebeurt dit nog zeer traag, de daaropvolgende crisis en de cholera epidemie in 1849 (van 7.777 in dat jaar naar 7.735 inwoners in 1850) kunnen de sterke bevolkingstoename tijdens het volgende decennium slechts tijdelijk afremmen. De bevolkingsexplosie tussen 1850-1860 gaat gepaard met de ontwikkeling van de lokale industrie, die massaal werkkrachten aantrekt uit de randgemeenten. De bevolkingsevolutie in de deelgemeenten sluit hierbij aan. Een geleidelijke bevolkingstoename in 1830-1840, ruimt het volgende decennium plaats -met uitzondering van Onkerzele, Viane en Zandbergen- voor een vermindering van het aantal inwoners in elke gemeente.

Hier speelt de textielcrisis in combinatie met voedseltekorten een belangrijke rol. De meeste gemeenten weten zich in 1850-1860 demografisch te herstellen, behalve de kleine gemeenten Nieuwenhove, Smeerebbe-Vloerzegem en Waarbeke. Opvallend is de sterke opmars van Overboelare, die in deze periode een begin van industrialisatie doormaakt.

1 GERAARDSBERGEN

Morele statistieken van 1831 tot 1860

In een omzendbrief van 30 november 1830 doet J. Plaisant, hoofd van de dienst Openbare Veiligheid van het Voorlopig Bewind van België, aan alle provinciegouverneurs van het land een oproep om op het einde van elke maand een staat op te stellen met een aantal nuttige inlichtingen inzake openbare veiligheid en ordehandhaving, aangereikt door de besturen

gemeente	opp. in ha	aantal huizen (1840)	aantal inwoners			
			1830	1840	1850	1860
Geraardsbergen	191	1.440	7.194	7.238	7.735	9.302
Goferdinge	383	85	486	540	524	541
Grimminge	441	83	451	490	495	575
Idegem	340	198	1.181	1.203	1.111	1.113
Moerbeke	643	181	1.000	1.218	1.194	1.267
Nederboelare	216	75	406	423	415	484
Nieuwenhove	200	94	528	623	591	562
Onkerzele	832	186	1.115	1.155	1.248	1.366
Ophasselt	749	211	1.170	1.236	1.218	1.147
Overboelare	760	260	1.445	1.596	1.524	1.741
Schendelbeke	588	202	1.124	1.149	1.093	1.092
Smeerebbe-Vloerzegem	366	91	528	559	497	459
Viane	506	302	1.437	1.556	1.623	1.556
Waarbeke	258	52	295	330	321	294
Zandbergen	691	227	1.096	1.305	1.371	1.389
Zarlardinge	653	264	1.586	1.627	1.530	1.510

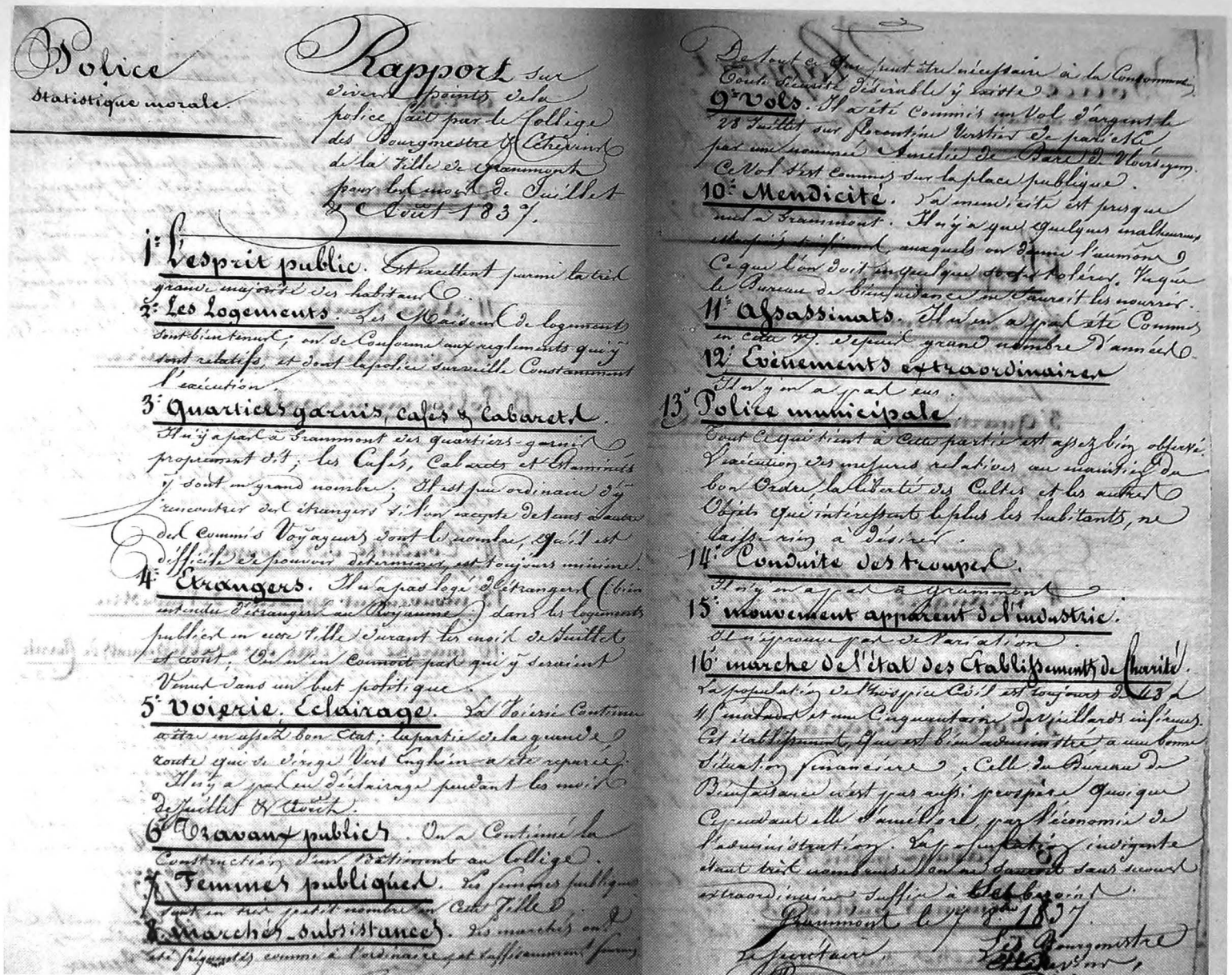
Tabel 1: Grondoppervlakte, aantal huizen in 1840 en bevolkingscijfers per decennium in 1830-1860 van Geraardsbergen en de 15 deelgemeenten (*)

van elke stad. De gouverneur maakt dan van alle rapporten een synthese die hij toestuurt naar de minister van Binnenlandse Zaken. Het College van Burgemeester en Schepenen van elke stad wordt verplicht maandelijks inlichtingen te verschaffen over een veertiental onderwerpen. Zijn informatie verkrijgt het van de stedelijke politie. Het hele systeem komt moeilijk op gang. De eerste verslagen uit de provincie krijgt de Oost-Vlaamse gouverneur pas binnen in april 1831. Sommige stadsbesturen nemen de zaak heel ernstig en stellen zeer gedetailleerde staten op, andere maken er zich van af met één of twee velletjes papier. Dit is het geval voor Geraardsbergen. Een eerste zogenaamde *statistique morale* wordt pas op 4 november 1831 bezorgd aan de gouverneur en behandelt de afgelopen maand oktober. Het katholieke bestuur van burgemeester Adrien Spitaels

(1830-1834) is op dat vlak geen toonvoorbeeld. Behalve oktober, zijn alleen nog rapporten voor november en december 1831 opgesteld. We moeten dan wachten tot juli 1835 voor een nieuw moreel verslag. Onder het bestuur van burgemeester Joseph Druwé (1834-1848) is er een optimale administratieve samenwerking met de provincie. Vanaf januari 1836 wordt aan de gemeentebesturen wat meer tijd gegund en dienen zij slechts tweemaandelijks een rapport op te sturen. Met het aantreden van dokter Auguste Van Santen (1849-1851) als nieuwe burgemeester in 1849 loopt de communicatie met het provinciebestuur opnieuw mank. Slechts twee morele verslagen zijn ons uit die periode bekend (maart-april 1850 en november-december 1851). Burgemeester Pierre Vranckx, die de Oudenbergstad bestuurt in 1852-1854, wil het

beter doen dan zijn voorganger en houdt zich strikt aan de tweemaandelijks afspraak met de provinciegouverneur. Ook tijdens de beginjaren van het lange bestuur van Modeste De Cock (1855-1881) verloopt de samenwerking vlot. Maar vanaf 1858 loopt de stedelijke administratie vertraging op. Op 15 juli stuurt de gouverneur een brief naar het stadsbestuur met de eis de morele statistieken van de afgelopen zes maanden ten spoedigste op te sturen. Op 26 november 1860 vraagt hij opnieuw waar het rapport van september-oktober blijft. Dit wordt ook het laatste verslag dat voor Geraardsbergen in het provinciaal archief is bewaard. Inmiddels blijkt de inhoud van deze rapporten zodanig uitgehold -steeds opnieuw worden dezelfde antwoorden geformuleerd over dezelfde veertien gestelde kwesties- dat de minister van

(*) Cijfers overgenomen uit de *Wegwijzer der Stad Gent en de Provincie Oost-Vlaanderen*, 1830, 1840, 1850 en 1860.

Het moreel rapport van het bestuur van Joseph Druwé aan de provinciegouverneur voor de maanden juli en augustus 1837.

Binnenlandse Zaken op 25 april 1865 "provisoirement" afziet van het opstellen van morele statistieken. Deze voorlopige beslissing wordt evenwel definitief.

"Alhier is den weg om naer de stadsgevangenis te gaen"

Uiteraard is elk stadsbestuur voor het vergaren van informatie betreffende openbare veiligheid en ordehandhaving afhankelijk van de goede werking van het plaatselijke politiekorps. Voor Geraardsbergen zijn voor de bestudeerde periode 1830-1860 drie politiecommissarissen in dienst: François-Guillaume-Emmanuel Spitaels (1763-1832) in 1830-1832, François-Joseph

Vandersnickt (1788-1836) in 1832-1836 en Joseph-Gislain Ceuterick (1784-1864) in 1836-1860. Zij zijn verantwoordelijk voor de aard van de informatie die het College van Burgemeester en Schepenen doorstuurt aan de provinciegouverneur.

In tegenstelling tot bijvoorbeeld de steden Gent, Aalst en Oudenaarde, heeft Geraardsbergen nooit beschikt over een gevangenis met een groot aantal veroordeelden. De stad maakt juridisch deel uit van het arrondissement Oudenaarde, zodat degenen die opgepakt worden slechts na een zeer kort verblijf in een cel naar voornoemde stad worden overgebracht. Daar verschijnen ze voor de procureur

des konings en ook daar zitten zij meestal hun gevangenisstraf uit. Waar wordt het geboefte in Geraardsbergen dan tijdelijk opgesloten? Dit gebeurt sinds het ancien régime in het "maison de dépôt" (huis van bewaring) gelegen op de hoek van de Vredestraat met het Bokiastraatje. In 1834 is het gebouw zodanig vervallen dat het stadsbestuur beslist een nieuwe stadsgevangenis op te richten. Een deel van de vleugel van het oude Penitentenklooster langs de Laverdij wordt afgebroken en op de oude funderingen komt een nieuw gebouw dat aansluit bij de rijkswachtkazerne langs de Penitentenstraat. Naast een kleine wooneenheid voor de conciërge met een keuken, een

washok en een stal, is in de nieuw ontworpen politiegevangenis de benedenverdieping voorbehouden aan mannelijke gevangenen en de eerste verdieping aan vrouwelijke gevangenen. Op beide niveaus is er een cel voorzien voor veroordeelden door de politierechtbank en een cel voor gevangenen, die een straf hebben gekregen van de correctionele rechtbank en/of van het assisenhof. Alleen op de benedenverdieping is nog een supplementaire cel voor degenen die kortstondig worden opgesloten. (*) In *De Volksverdediger* van 6 december 1846 is sprake van deze “stadsgevangenis” in een artikel met als titel “*Allhier is den weg om naer de stadsgevangenis te gaen*”. Hiermee verwijst men naar een uithangbord dat naast de poort van voornoemde gevangenis is aangebracht. In het krantenartikel vraagt men zich af of deze wegwijzer niet bedoeld is voor de talrijke bedelaars die het in de stad tijdens de winter van 1846-1847 hard te verduren hebben. De gevangenis lijkt dan voor hen eerder een zege om aan de honger en de kou te ontsnappen. Alleen het nut van dit uithangbord wordt nog in vraag gesteld, gezien de meeste bedelaars ongeletterd zijn...

Deze titel uit de lokale zondagskrant is typerend voor de tijdsfeer: wie dergelijke delicten pleegt, gaat de weg op naar de stadsgevangenis, wat tijdens de hongerjaren 1846-1847 veelvuldig gebeurt. Tevens wordt verwezen naar de ramp die de “overvloedige bedelaars” in die dagen aan den lijve ondervinden: de honger als gevolg van de aardappelcrisis en de werkloosheid.

Uit de talrijke processen-verbaal is echter nooit op te maken waar de gevangene precies naar toe wordt gebracht. Soms wordt vermeld dat hij voor de rechter in Oudenaarde moet verschijnen en wordt zelfs

Voorledene week is in de penitente straet, boven de poort die zich nevens 's stadsgevangenis bevindt en die naer den Dender-schep der Laverdy leidt, een prachtig uithangbert gesteld geworden, waerop men in groote witte letterende volgende geestryke woorden leest:

Allhier is den weg om naer de stadsgevangenis te gaen

Sedert dat zulks bemerkt word, blyft het publiek daer op met verwondering en nieuwsgierigheid staen. Een ieder vraegt zich waer voor dusdanige weg-wyzyng toch moet dienen. De vreemdelingen toonen zich daerovernog veel meer verbaesd, want daer zy de stad niet genoegzaam kennen om zich alhier door hun eigen te geleiden, zoo zyn zy dagelyks bloedgesteld verloren te loopen ofwel eene leidsman te betalen. Daerom doen zy met slimheid bemerken dat onze stad maer eene straet bezit die het opschrift van haeren naem draegt, terwyl men, in andere steden, altyd zorg gehad heeft zulke opschriften te vernieuwen naer mate dezelve door onweders of langdurigheid van tyd te niete gegaen waren. Maer die vreemdelingen weten niet dat onze overheden daer voor geenen tyd hebben, immers zoo als zy, over laetst, ook geenen tyd hadden om zich door een vertoogschrift tegen allen voorderen uitstel der werkingen van onzen yzeren weg te verzetten. Welnu! Wij veronderstellen dat de vreemdelingen waerlyk tot hier toe blootgesteld geweest zyn hunnen wegdor onze straten zelf te moeten zoeken, maer zullen zy nu daerover durven klagen? Ziet, men wyst hen waer “den weg is om naer de gevangenis te gaen?”

Van hunnen kant beklagen de burgers onzer stad zich grootelyks dat het getal der vreemde behoeftige, by den tegenwoordigen “aengroeijenden voorspoed”, onze straten met de bedelzak op den rug doen zweven, dagelyks vermeerdert, en dat onze bestuurders geene maetregelen nemen om zulks te beletten. Maer is er iets zoo onregtvaerdig dan die heeren daerover te bekibbelen? Wel hoe! Is het niet om

die overvloedige bedelaers in den weg van den aengroeijenden voorspoed te geleiden dat ons bestuer ontdekt heeft waer “den weg is om naer de gevangenis te gaen?”

Zeker is het dat wy een tydstip beleven waer, voor vele noodlydende schepsels, de gevangenis eene gunst is, ja een geluk, eene verzekering om niet aen honger of koude om te komen. Zeker is het ook dat het aerdig opschrift nevens 's stads gevangenis geplaeft, aldaer gesteld is geweest 't zy ten dienste der persoonen die zich willen doen vastzitten, 't zy ten dienste ter gene wiens ambt het is van dezelve in, echtenis te stellen. Ergo, voor de gendarmen was zulks niet nodig, want zy bewoonen het zelfde gebouw dan hunne gevangenen. Dus kan het bedoelde opschrift aldaer slechts gesteld geweest zyn voor de weldenkende bedelaers die zich vrywillig in handen van den cipier zullen gaen overleveren. Is het dus met een gelukkig gedacht hebben, van die arme lieden alzo te gemoet te gaen, en herkent men daer in niet de tederhartigheid waer door onzen heer Burgemeestervan overlang heeft uitgemunt? Maer het is jammer dat'er, van dergelyk welwillende bedelaers, niet eenen is die kan lezen! Ook doet ons dit herinneren dat men eertyds, in zeker dorp dat met zeer onwetende magistraetspersoonen geplaegd was, een opschrift vond waer op er geschreven stond: “Hier is de binnenweg om naer de stad te gaen, maer de persoonen die niet lezen kunnen zullen beter doen van den grooten weg te blyven volgen”.

We zullen het ons wagen aen onze heeren bestuurders voortestellen hunne zoo schrandere uitvinding nog wat te verbeteren: “Allhier is den weg om naer de gevangenis te gaen, maer de heeren misdaders die niet kunnen lezen, worden vriendelyk verzocht van zich hier nevens in de Gendarmerie te bevragen.

De Volksverdediger, 6 december 1846, p. 2, k. 2-3.

(*) RAR, MGA Ger, nr. 80, zittingen van 16 mei, 31 oktober en 8 november 1834; J. De Ro, *De dorst van Geraard. De dranknijverheid te Geraardsbergen en deelgemeenten in historisch perspectief*, Geraardsbergen, 2005, p. 89.

de dag van verschijning en de uitgesproken straf genoteerd.

In deze beknopte studie worden alle namen overgenomen van de personen, die in de politieverlagen uit die tijd worden vermeld. Dit kan voor al degenen die werken aan een familiegeschiedenis of een genealogische staat opstellen extra informatie opleveren.

Om welke kwesties gaat het nu precies in deze morele rapporten, die voor Geraardsbergen uiteindelijk een periode van quasi 30 jaar belichten? We bekijken hierna elke vraagstelling afzonderlijk en beoordelen elke verandering en/of evolutie (?).

De publieke geest

"Satisfaisant"

Hoe is het gesteld met de algemene gemoedstoestand van de stadsbewoners? In oktober 1831, precies een jaar na de Belgische onafhankelijkheid, oordeelt het stadsbestuur dat "*l'esprit public continue à être bon*". De maand daarop vindt het dat de publieke geest "*ne laisse rien à désirer*", een uitdrukking die de politici nog jaren herhalen. Het bestuur van burgemeester Joseph Druwé is in juli 1835 aanvankelijk zeer optimistisch, maar toch genuanceerd: "*L'esprit public est excellent parmi la presque généralité des habitants de la ville*". Blijkbaar is de leidende burgerij zich bewust dat een klein deel van de stadsbevolking zonder bestaansmiddelen het moeilijk heeft om te overleven. De publieke geest blijft voor de bewindslieden tot het midden

van de jaren 1840 "*parfaitement bon*", ondanks het feit dat door de algemene textielcrisis de armoede zienderogen groeit. Een zekere kentering is te bespeuren in het moreel rapport van mei-juni 1845: de publieke geest wordt voor het eerst "*satisfaisant*" bevonden. Tijdens de zomermaanden van datzelfde jaar is alles opnieuw "*au mieux*" of opperbest. Het duurt nog tot september 1846 alvorens de algemene gemoedstoestand opnieuw "*satisfaisant*" is. De volgende maanden heerst er onder de bevolking hongersnood, de bedelarij bereikt een nooit gezien hoogtepunt en het gros van het lijnwaadartisaanat, waartoe een belangrijk deel van de stadsbevolking behoort, zit zonder werk. De uiting van diepe ellende vindt haar climax op 8 maart 1847. Op die dag verzamelen zich 's avonds omstreeks 19.15 uur op de Markt "*un grand nombre d'individus appartenant à la classe pauvre et ouvrière*" met de intentie om er de graanmagazijnen te bestormen en te plunderen. Het stadsbestuur spreekt van circa 400 à 500 personen, bestaande uit een groot aantal schreiende kinderen. De stedelijke autoriteit reageert onmiddellijk en stuurt een brigade gendarmen, samen met het stedelijk politiekorps onder leiding van Joseph-Gislain Ceuterick, af op de opstandige menigte, die na enige weerspanning vlucht in de omliggende straten. Vier oproerkraaiers worden opgepakt en naar het stedelijk politiehuis gebracht. Joseph Druwé vreest voor de volgende avond een herhaling van de feiten en laat in allerijl een gedrukte "proclamatie" in de stad ophangen. Hierin roept hij de "*rustminnende burgerij*" op niet deel te nemen

aan openbare samenkomsten, die hardhandig zullen worden uiteengeslagen. Voorts belooft hij "*aen de drukkenden toestand van de vreedzame werkende klas verzachting te brengen*". Hoe hij dit wil aanpakken, staat niet vermeld. Het kordate optreden van het stadsbestuur slaat blijkbaar aan. In een brief aan de gouverneur van 10 maart 1847 schrijft Druwé dat er zich geen enkele samenscholing in het stadcentrum meer heeft voorgedaan. Toch blijft hij waakzaam en is de brigade gendarmen samen met de stedelijke politie in verhoogde staat van paraatheid. Ten slotte maakt Druwé van de gelegenheid gebruik om de beleidsman 3.000 frank steun te vragen, want "*les besoins sont extrêmes et pressant*".⁽⁸⁾ Even leeft dus bij de burgerij de angst voor een volksopstand, maar toch meldt het moreel rapport van maart-april 1847 over de publieke geest gewoon: "*satisfaisant*". Deze omschrijving wordt ook de volgende maanden aangehouden. In mei 1848 voelt het stadsbestuur zich in zijn beoordeling gesterkt door de lokale pers: "*L'esprit public est satisfaisant, rien ne lui subit des modifications fâcheuses, au contraire les journaux de la localité contribuent à raffirmer les principes d'ordre et de tranquillité*". De volgende jaren onder het bestuur van burgemeester Pierre Vrancx en nadien van Modeste De Cock is elke nuancering in de beschrijving van de algemene gemoedstoestand van de Geraardsbergenaars onbestaande. Hun beoordeling is steeds "*satisfaisant*"...

De logementhuizen

De logementhuizen - het gaat hier over de oude "*hostelryen*" en

(7) Morele verslagen van Geraardsbergen tijdens de jaren 1831-1850 vinden we in RAG (Rijksarchief Gent), Provinciebestuur 1830-1850, nrs. 1985/4, 1986/1, 1988/2-3, 1989/1-2, 1990/3, 1991/1-2, 1992/1-2, 1994/1-2, 1995/1-4 (ontbrekende jaren: 1832-1834, 1849) en tijdens de jaren 1851-1860 in RAG, Provinciebestuur 1851-1870, nrs. 1378/1-2, 1379/1-2, 1380/1-2, 1381/1-2, 1382/1-2 (voor 1857 ontbreken de maanden juli tot en met december).

(8) RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nr.1995/4.

afspanningen- vormen voor het stadsbestuur in de periode 1831-1860 geen enkel probleem. Zij worden goed onderhouden en elke uitbater houdt zich strikt aan de reglementen en de uitvoering ervan wordt door de stedelijke politie regelmatig gecontroleerd. De logementhouder mag dan nog wel de wet eerbiedigen, ook de logeergast kan in de fout gaan. Tijdens de nacht van 20 op 21 juni 1831 vindt er een diefstal plaats in herberg *De Ster* van uitbater De Vroede. Een zekere Roman, 27 jaar oud, geboren te Gellingen (Ghislengien) en woonachtig te Meslin l'Évêque (provincie Henegouwen) is op doorreis en logeert er die nacht. Al in de vroege ochtend gaat hij er van door met een koffer met 5 à 6 gulden in stukken van 25 cent. De waard had er de sleutel laten op zitten... Een bekend logementhuis tijdens de jaren 1830 en 1840 is het hotel *Klein Brussel* van Charles Vander Eycken in de Kloosterstraat (thans Abdijstraat). Van hieruit nemen reizigers de diligence naar Brussel, Gent, Oudenaarde, Lessen en Ronse⁽⁹⁾. In juni 1837 wordt in het hotel ingebroken en geld ontvreemd. De hoofdverdachte is volgens het politierapport Jean-Baptiste Fourmanoit, die er als bediende werkt bij de diligencedienst.

Ook particulieren die logies aanbieden kunnen bestolen worden. Bernard Pontseele, slager in de stad, biedt "uit medelyden" een onderkomen aan de elfjarige Jean-Baptiste Hoovaert, afkomstig uit Moerbeke. Op 23 maart 1847 wordt de jongen echter door de stadspolitie aangehouden en naar Oudenaarde overgebracht wegens diefstal van enkele ellen kant op zijn logeeradres.⁽¹⁰⁾

Met de inhuldiging van de eerste spoorlijnen in 1855 groeit de vraag naar logementhuizen voor de

treinreizigers, maar die zullen er pas komen na de aanleg van het Stationsplein circa 1870.

Garnizoenkwartieren, herbergen en kroegen

Voor het stadsbestuur bestaat er in Geeraardsbergen in de strikte zin van het woord geen garnizoenkwartier. Tijdens de eerste jaren na de Belgische onafhankelijkheid hebben niettemin kleine legerafdelingen hier tijdelijk vertoefd en misschien hun intrek genomen bij

particulieren, zoals dat in de 18de eeuw gebruikelijk was. De stad telt wel talrijke herbergen en kroegen. In 1831 worden zij weinig bezocht, behalve op zon- en feestdagen. Onder de bezoekers vindt men maar weinig vreemdelingen, tenzij handelsreizigers die tijdelijk in de stad verblijven. Meer informatie over het herbergleven in de Oudenbergstad spelen de bewindslieden in de loop van dertig jaar niet door aan het provinciebestuur. Toch kan het nogal eens verkeerd lopen. Dit getuigen enkele politierapporten.

Gedrukte proclamatie van burgemeester J. Druwé op 9 maart 1847 om in de stad de gemoederen te bedaren nadat de dag voordien de volksklasse haar ongenoegen uit vóór het stadhuis.

⁽⁹⁾ *De Volksverdediger*, 29 november 1846, p. 4, k. 1.

⁽¹⁰⁾ *Ibidem*, 28 februari 1847, p. 3, k. 1.

Op 2 maart 1846 loopt Abel Delahaye, uitbater van een herberg buiten de Oudenaardsepoort, tijdens een gevecht met Louis Vergauwe, Auguste Van Gucht en Charles Denes, allen arbeiders van het *Hof ten Muysenholle* te Deftinge, een dubbele hoofdwonde op. Ook zijn meid Colette Spitaels loopt hierbij een ernstige hoofdwonde op en is gedurende veertien dagen werkonbekwaam.

In oktober 1858 is er sprake van een kloppartij in herberg *Den Hertog van Brabant* in de Kloosterstraat. Vital Vandendriessche, fruithandelaar in de Hospitaalstraat (thans Gasthuisstraat), Victor Liottier, Edmond De Coster en Charles De Smet gaan er met elkaar op de vuist. De eerste twee krijgen vijf dagen opsluiting, de overige twee dagen.

Daarnaast worden inbreuken bestraft op het negeren van de sluitingsdag en het -uur van *estaminets* bij politiebevel. Dit is het geval met weduwe Vanderstappen die op 24 oktober van het voornoemde jaar haar drankhuis openhoudt tot in de vroege uurtjes. Zij wordt hiervoor veroordeeld tot het betalen van vijf frank boete of 1 dag gevangenisstraf. Ook de kroeggasten, die er te laat zijn doorgezakt, worden bestraft met 1 frank boete of een dag opsluiting. Het zijn Alexandre Van Hove, tuinier; Albin Tiré; Albert Willekens; Auguste Van Lierde; Bernard Boetman, Jacques Pireus, Victor Devlaming, Joseph De Wetter, Van Cauwenberge, orgelspeler uit Goferdinge en Sophie De Vos. Andere aanwezigen, dit zijn Marin Herregodts, Henry Martens, François Denauw, Jean Vanden Eycken, Céline, Rosalie en Benjamin Devos, Pierre Van den Bossche en Joseph Fontaine worden niet beboet, want zij kunnen een geldige verklaring afleggen. Het

politierapport vertelt ons niet wat die verklaring dan wel inhoudt. Maar de daders worden niet altijd gevat. Tijdens de nacht van 6 op 7 augustus 1840 wordt door onbekenden ingebroken in de herberg van François Plassiers aan het Rot. De buit van de dieven is een stuk doek, een pot boter, een fles *Vie de France* en een fles jenever. ⁽¹¹⁾

Vreemdelingen

Bankieren met fatale afloop

Een van de taken van de stedelijke politie is nagaan welke vreemdelingen er in de loop van elke maand de stad aandoen. Het gaat hier niet alleen om buitenlanders, maar ook om burgers uit andere Belgische steden. Terwijl de meeste Oost-Vlaamse steden maandelijks uitgebreide lijsten samenstellen van alle mogelijke vreemdelingen met naam en voornaam, leeftijd, beroep, stad of land van herkomst en doel van hun bezoek, maakt het Geraardsbergse stadsbestuur er zich gemakkelijk van af door telkens opnieuw er op te wijzen dat weinig vreemdelingen de Oudenbergstad aandoen ⁽¹²⁾.

Degenen die er toch komen zouden dit niet met politieke maar enkel met commerciële intenties doen. Toch zijn er ook vreemdelingen die naar Geraardsbergen overkomen met het doel er een criminele daad te stellen. Op 25 september 1837 omstreeks 8 uur 's ochtends krijgt de *Banque Albert Spitaels* op de Markt het bezoek van een zekere Christophe Cor, poelier uit Watermaal-Bosvoorde (provincie Brabant). Hij wil er een wissel van 1.500 frank innen, maar de bankdirectie ontdekt bij toeval dat de handtekening vervalst is. De dader wil dadelijk de benen

nemen maar wordt achterna gezeten door Ildephonse Rens (1816-1858), bediende bij de bank. ⁽¹³⁾ Beiden raken slaags met elkaar en wanneer Rens de vluchteling in zijn greep vasthoudt, wordt hij door zijn tegenstander belaagd met messteken in zijn armen. Uiteindelijk komt de politiecommissaris met enkele agenten tussenbeide en wordt Cor naar het stedelijk politiehuis gebracht. Hij wordt in een cel opgesloten met de intentie hem later die dag naar de gevangenis van Oudenaarde over te brengen. Rond de middag brengt de conciërge hem voedsel, dat hij weigert. Een uur later bezoekt hij opnieuw de gevangene, maar vindt hem levenloos in zijn cel. De man heeft zich met zijn das en bretellen opgehangen aan de hendel van een venstertje. Hij laat een vrouw en een kind achter. De politie vermoedt dat Cor deel uitmaakt van een bende valsmunters, die over heel België opereert. Dit vermoeden wordt gestaafd door het feit dat er op het lijk biljetten zijn gevonden die eerder aan bijhuizen van de *Banque de Bruxelles* zijn aangeboden.

Onder Italianen

Amper een jaar later, op 23 november 1838, stelt de politie opnieuw een geval vast van oplichterij. Ditmaal gaat het om twee Italianen, een zekere Rebotta en Etienne Colombo, eertijds vluchtelingen die beweren terug te keren naar hun vaderland, dat hen amnestie heeft verleend. In Geraardsbergen maken zij kennis met hun landgenoot Jacques Precastello, die er al jarenlang als glazenmaker werkt. Uiteindelijk winnen zij zijn vertrouwen en krijgen zij Precastello zover dat hij borg wil staan voor het innen

⁽¹¹⁾ RAG, *Provinciebestuur 1830-1850*, nrs. 2010/1, 2016/1; *Provinciebestuur 1851-1870*, nr. 1387/2.

⁽¹²⁾ Onderzoek van deze lijsten leert ons dat ook regelmatig burgers uit Geraardsbergen in deze locaties vertoeven.

⁽¹³⁾ J.-L. RENS, *Stamboom van de familie Rens uit Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1971, p. 27. Ildephonse Rens werkt later als bediende bij een Brusselse wisselagent.

van een wissel van 325 frank in de bank van de familie Spitaels. De volgende dag vertrekken zij onverwijld naar Aat. Wanneer Precastello van hen niets meer verneemt, wordt hij ongerust en neemt hij contact op met de bankdirectie, die hem op zijn verantwoordelijkheid wijst. Etienne Colombo blijkt na onderzoek een vals adres in Brugge opgegeven te hebben, terwijl de wissel vals is. Precastello stuurt onmiddellijk iemand naar Aat om beide Italianen terug te halen, maar die zijn ondertussen al verdwenen... (14)

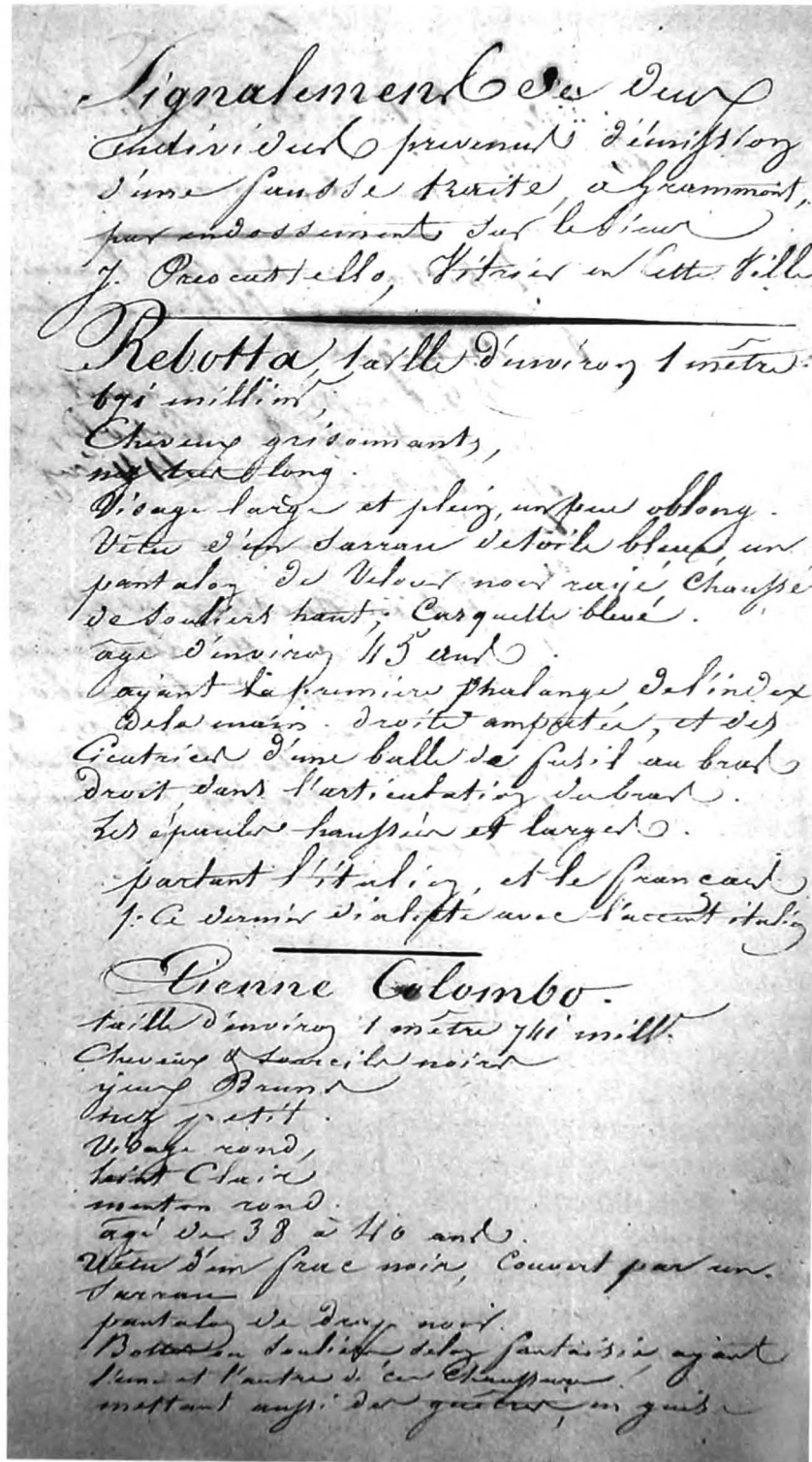
Wegen en verlichting

Een voortdurend zorgenkind

De toestand van de straten en de toegangswegen van de stad evenals de verlichting bepaalt in belangrijke mate het welzijn van de inwoners. Het moreel rapport van oktober 1831 vermeldt dat na de nodige herstellingen alle wegen in goede staat verkeren. In februari 1836 klaagt men over de slechte staat van de grote weg die de stad doorkruist van de Gentsetot aan de Lessensepoort. Hoewel zich een snelle reparatie opdringt, wordt deze pas uitgevoerd in juni 1837. Ook de weg naar Edingen blijkt volgens het rapport van maart-april 1837 in bedenkelijke staat, maar al in augustus gebeuren de nodige herstellingen. Amper een jaar later, in juni 1838, wordt opnieuw geklaagd over een deel van de weg naar Edingen. Het gaat om de Boelarestraat die onberijdbaar is voor zwaar beladen wagens. De inwoners zullen nog haast een jaar moeten wachten op een herstelling, waarvan de kosten worden gedragen door de *Société de Concessionnaires pour la Route d'Enghien*. In juni 1840 blijkt dan weer dat een deel van de grote weg naar Edingen vanaf de baan

van Gent naar Lessen in slechte staat verkeert. Het stadsbestuur herhaalt graag dit euvel in elk tweemaandelijks moreel verslag aan de provinciegouverneur, die uiteindelijk met centen over de brug moet komen om ze te repareren. In december 1841 zijn enkele straten in de stad in erbarmelijke staat, maar het stadsbestuur wacht op betere

tijden om ze te herstellen. De morele rapporten noteren reparaties in december 1842, in juni 1843 en in augustus 1844. Vanaf oktober 1846 tot en met augustus 1856 krijgen de straten regelmatig een opknapbeurt. In juni 1855 worden belangrijke reparaties uitgevoerd aan die straten, waar het transport van zand gebeurt voor de aanleg van

Signalement van de twee gezochte Italianen Rebotta en Etienne Colombo na hun vertrek uit Geraardsbergen (1838).

(14) RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nrs. 2005/1, 2007/1.

de *Dender en Waas* spoorlijn. De schade die de wagens aan de wegen veroorzaken wordt door de stad meteen hersteld. Wanneer in oktober 1856 de bewindslieden opteren voor straatgasverlichting, worden geen herstellingen meer uitgevoerd aan het wegdek. De klachten blijven niet uit. In december 1858 verkeren de meeste straten in slechte staat. Reparaties aan de plaveien gebeurt pas bij het aanleggen van de ondergrondse gasleidingen.

Slechts één ongeval met dodelijke afloop op de openbare weg wordt op 17 november 1844 door de stedelijke politie genoteerd. Het gaat om de elfjarige Ami Boelaert uit Overboelare, zoon van Constantin, arbeider en Marie Van Ongeval. De jongen valt van een kar die langs de kaai stilstaat. Zijn hersenpan wordt door de val verbrijzeld en hij overlijdt ter plaatse. De politiecommissaris bevestigt na onderzoek dat er geen geweld is gepleegd, maar dat het hier gaat om een toevallig ongeluk. ⁽¹⁵⁾

Verlichting met olie

Over de straatverlichting in de stad is men het in de morele verslagen gedurende 30 jaar unaniem eens: "*satisfaisant*". De *reverberes*, of olielantaren, worden goed onderhouden en branden enkel gedurende de wintermaanden van oktober tot en met maart. Zij worden exact aangestoken volgens de diverse fasen van de maan. In oktober 1856 wordt voor het eerst de mogelijke oprichting en de exploitatie van een stedelijk gasbedrijf aangestipt. In januari 1859 is er sprake van de overschakeling van olie- op gasverlichting, maar het duurt nog tot 1860 vooraleer de gasverlichting echt ingang vindt

⁽¹⁶⁾.

Markten, bevoorrading

De "kiekenmarkt"

De leefbaarheid in een stad wordt in de eerste plaats bepaald door de aanwezigheid en de toevoer van een ruim aanbod aan levensmiddelen. Naast de dagelijkse bevoorrading van de stadswinkels, worden er wekelijks marktdagen gehouden, waar vooral voedselproducenten uit de buitengemeenten eetwaren aanbieden. Volgens het bestuur van Adrien Spitaels komt de stadsbevolking in het najaar van 1831 niets te kort en is dit niet het geval, dan nemen de bewindslieden de nodige maatregelen om dit te voorkomen. Hier wordt niet vermeld dat regelmatig gestolen waar tijdens de marktdagen wordt aangeboden. Nog onder het Hollands bewind, op 19 februari 1830, wordt op de Markt Catharina Van Audenrode uit Liedekerke, pas vier maanden geleden ontslagen uit de gevangenis van Sint-Bernardus, opnieuw aangehouden wegens inbraak en diefstal van twaalf kippen tijdens de nacht van 14 op 15 februari bij Maximiliaan Dauwers te Nieuwenhove. Die dag wordt ze herkend door Pieter Vergugt, poelier uit Outer, die van haar vier en door Catharina Dhoker, echtgenote van Livinus Meulenijsen uit Steenhuize, die van haar acht hennen heeft gekocht. In juni van datzelfde jaar wordt opnieuw op de "kiekenmarkt" Livinus Ghijselinck uit Schorisse en zijn zoon Lodewijk gearresteerd wegens het stelen van vier kippen in Opbrakel. De eigenaar zou ze op de Markt herkend hebben. Op de marktdag gebeurt het ook dat dorpsbewoners elkaar bestelen. Zo worden Sophie en

Dominique Spitaels er op 16 september 1853 gevat bij het stelen van een zak tarwe van de weduwe van Jean-Baptiste Stevens. Ze komen allen uit Everbeek ⁽¹⁷⁾.

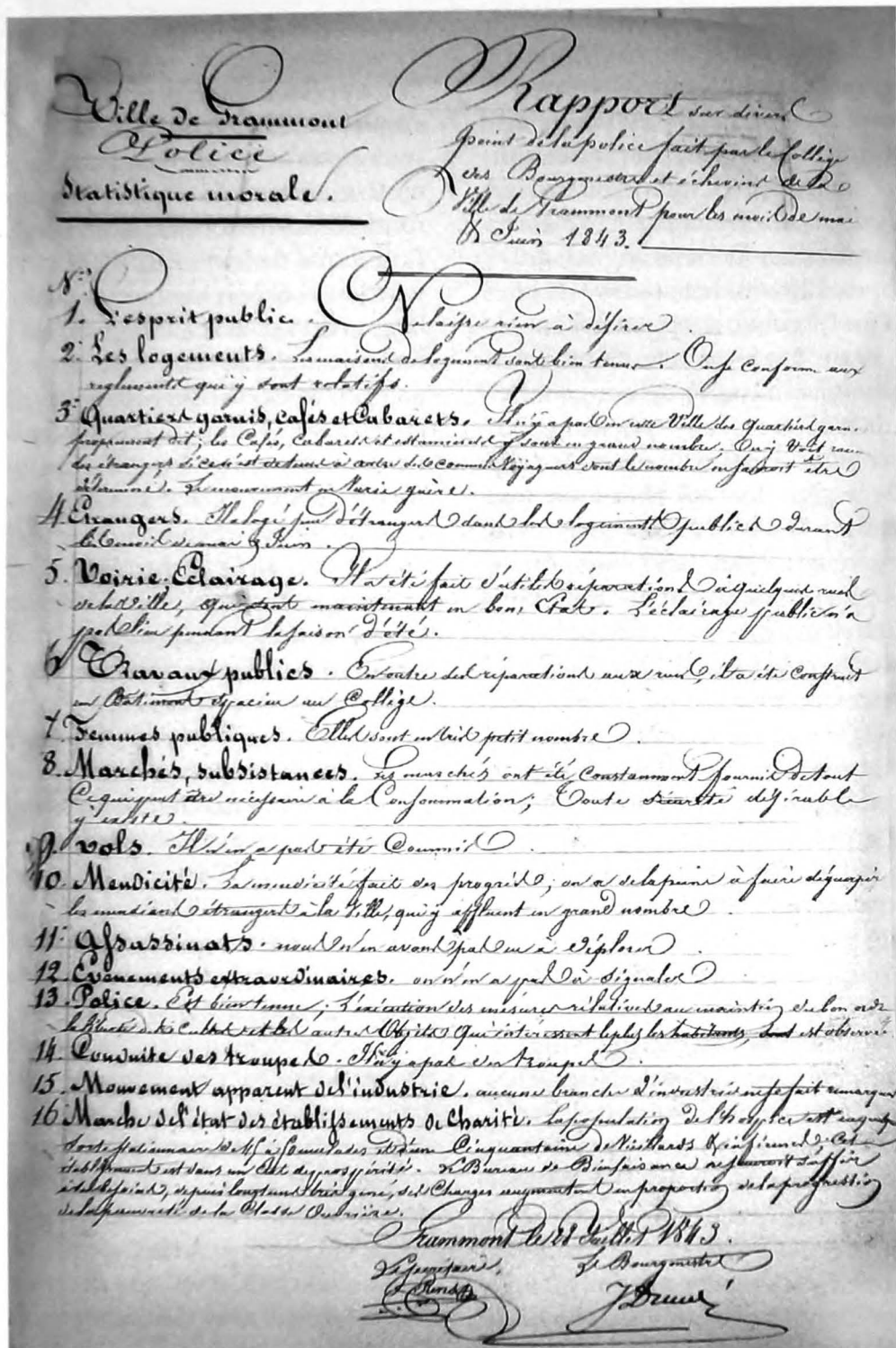
Op voedselroof op het platteland

Joseph Druwé, de opvolger van burgemeester Spitaels, vindt in juli 1835 dat de marktdagen in alle rust moeten verlopen en dat niet alleen de stadsbewoners maar ook de mensen van de omliggende dorpen de markt moeten kunnen bezoeken. Indien de orde en rust wordt verstoord, dan zal de lokale politie optreden, eventueel gesteund door leden van de burgerwacht. Op 23 november 1837 geeft het stadsbestuur toe dat de aanvoer van lijnwaad gedaald is. Een jaar later, op 17 november 1838, wordt de lijnwaadmarkt onvoldoende geacht voor de lokale consumptie. Op 14 mei 1840 stelt men vast dat de lijnwaadmarkt zich niet meer herstelt. Wanneer J.-J. Herregodts, linnenhandelaar te Geraardsbergen, twee maand eerder, op 11 maart door een overheidscommissie, die de Belgische linnenindustrie onderzoekt, de vraag wordt gesteld: "*Y a-t-il plus de misère qu'autrefois dans le bas peuple ?*", is zijn antwoord categoriek: "*Beaucoup plus, on voit des gens qui pleurent au marché; nous avons ici beaucoup de tisserands, ils ne peuvent avoir l'étoffe à un prix raisonnable*". Caron-Robyn, die in de Vredestaat een kleine katoenspinnerij uitbaat en een zestigtal wevers werk verschaft, vertelt haar dat de ellende elke dag toeneemt. Zo krijgt hij dagelijks een dozijn wevers aan zijn deur die om brood bedelen. ⁽¹⁸⁾ Deze neerwaartse trend houdt de volgende jaren aan. Tijdens de winter van 1846-1847 lijdt een groot deel van de stadsbevolking

⁽¹⁵⁾ RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nr. 2014/1.

⁽¹⁶⁾ Geraardsbergen 1859-1984. *Historiek van 125 jaar gasbedeling*, Geraardsbergen, 1984, p. 17.

⁽¹⁷⁾ RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nr. 1996/1; Provinciebestuur 1851-1870, nr. 1385/1.

Het moreel rapport van het bestuur van J. Druwé voor de maanden mei en juni 1843 aan de provinciegouverneur wordt gereduceerd tot één velletje papier.

honger door het mislukken van de aardappel oogst, maar daar is niets van te merken in de morele statistieken. Het stadsbestuur laat in zijn verslag van maart-april 1847 de gouverneur in het ongewisse: «Les marchés ont été constamment fournis de tout se qui peut être nécessaire à la consommation; toute sécurité existe». Wie kan nog wat kopen op de marktdag?

Dat er op 8 maart van dat jaar 400 à 500 hongerige inwoners de graanmagazijnen willen plunderen, zoals hoger vermeld, blijkt een verwaarloosbaar detail. Er is dus voldoende voedselaanbod, alleen heeft het verarmde lijnwaadartisaanaat onvoldoende middelen om basisvoedsel aan te kopen. Dat is te merken aan het groeiend aantal

voedseldiefstallen in de jaren 1847-1848. Sommige stedelingen trekken naar de randgemeenten in de hoop daar wat eetbaars op de velden te vinden. Maar vaak worden ze gevat en stelt de veldwachter een proces-verbaal op.

Vooraf Onkerzele lokt Geraardsbergenars. Men gaat er op zoek naar aardappelen. In 1847 zijn dit op 5 juli Isabelle Van Laethem; op 16 juli Benoît Segers en op 25 juli Jean Van Brabant, allen dagloners. Nog op 20 oktober wordt Marie-Thérèse Van De Winckel, eveneens dagloonster, in deze gemeente opgepakt voor het stelen van rapen. Op 6 augustus wordt Rosalie Herregodts, spinster, te Nederboelare op heterdaad betrapt bij het stelen van aardappelen en haver en twee weken later, op 17 augustus, gebeurt dit met Leander Dierickx voor het stelen van korenaren in Goferdinge. Ook arbeider Jean Lemeter loopt op 2 september in Overboelare tegen de lamp, terwijl hij aardappelen steelt. Het jaar daarop is de honger onder de Geraardsbergenars tijdens de oogstmaanden minder acut. Toch zijn er nog enkele stadsbewoners die naar kosteloos voedsel zoeken in de omgeving. Op 25 juli 1848 worden op een aardappelveld in Onkerzele een zekere Vander Eycken, Jean Preweel en Lucie Destrebecq, allen dagloners, gevat. Hetzelfde lot ondergaan in dezelfde gemeente Karin Rosier en François Van Damme op 2 september voor dezelfde feiten en Rosalie Vande Berghe voor diefstal van mestvoeder op 23 september.

De economische heropleving vanaf 1850 is voor de bewindslieden een goede reden dat de voedselbevoorrading in de stad tijdens het volgende decennium geen gevaar meer loopt. Politierapporten melden geen diefstallen meer van

(18) Enquête sur l'industrie linière. Interrogatoires, par la Direction de l'industrie du Ministère de l'Intérieur, Brussel, juni 1841, p. 63, 66-67.

landbouwproducten, die door stadsinwoners op het platteland worden gepleegd. Het leegroven van het aardappelveld van François De Mulder op de Buizemont door elf inwoners, vermoedelijk nog jongeren, tijdens de zomer van 1858, moet hier als een losstaand feit worden beschouwd. Op 1 oktober van dat jaar worden door de politierechtbank van het kanton Geraardsbergen voor dit misdrijf Raphaël Meert, François en Pierre Van Liefferinge, Martin en Constantin Boelaert, Charles en Martin Thijs, Jean-Baptiste Berlan, François Van Nieuwhove, Alphonse Lossez en een zekere Bombeke veroordeeld tot 1 frank boete. ⁽¹⁹⁾

Openbare werken

Gemeentewerken kunnen zowel een zegen als een last zijn voor de omwonenden. De woonomgeving wordt verfraaid of tenminste verbeterd in functie van een bepaald doel (bijvoorbeeld verkeerstechnisch), maar is tijdens de periode van de werkzaamheden zeer hinderlijk voor de middenstand. De gouverneur wordt op de hoogte gesteld welke openbare werken er in zijn provincie aan de gang zijn. In de morele verslagen krijgen we fragmentarisch informatie over de publieke werken die in 1831-1860 zijn uitgevoerd.

Een bouwwoede

In oktober 1831 meldt het schepencollege alleen dat enkele straten in Geraardsbergen zijn hersteld. Op 3 augustus 1835 geeft burgemeester Joseph Druwé aan dit feit een sociale dimensie: "*Cependant on l'occupe chaque jour un bon nombre d'ouvriers appartenant à la classe indigente à des travaux ordinaires tels que réparations aux rues, entretien aux promenades*

etc.". Het jaar daarop, op 21 juli 1836, wordt in het moreel rapport opgemerkt dat men in geen jaren zoveel nieuwe gebouwen in de stad ziet optrekken, waaruit men besluit "*que maintenant la ville reçoit une embellissement remarquable*". Naast reparaties aan de straten, wordt in opdracht van het stadsbestuur een groot gebouw opgetrokken om er de *Academie voor Tekenen- en Bouwkunst* in onder te brengen. Op 7 juli 1837 wordt de oprichting van een nieuw gebouw aan het stedelijk college gemeld. Ook in het verslag van 5 juli 1838 stelt men vast dat de burgers in de stad heel wat nieuwe woonhuizen bouwen. In het moreel rapport van mei-juni 1839 wordt naast de gebruikelijke reparaties aan de straten gewag gemaakt van de aanleg van nieuwe ondergrondse leidingen. Op 10 juli 1841 wordt aan de gouverneur gemeld dat een groot deel van de Grotestraat, een belangrijke winkelstraat in het stadscentrum, vernieuwd is met grote plaveien uit zandsteen. In mei-juni 1843 is er opnieuw sprake van het optrekken van een groot gebouw aan het stedelijk college. Twee jaar later, op 1 augustus 1845, staat in het moreel rapport dat er gewerkt is aan de steunmuren van de brug over de Kleine Dender. Het verslag van 20 september 1846 spreekt over het herplaveien van de Penitentenstraat en het herstellen van de ondergrondse waterleidingen die de openbare fontein voeden. In maart-april 1847, op het hoogtepunt van de economische crisis, wordt een deel van de verpauperde stadsbevolking aan het werk gezet om de Hunnegemvesten af te graven en te nivelleren voor de aanleg van een *Promenade*. Van mei tot en met augustus 1848 worden een groot aantal arbeiders door de stad aan het werk gezet voor het herplaveien van de Nieuwstraat. Hierbij zijn alle voorzorgen genomen om ongevallen te voorkomen.

Het nieuwe kerkhof

De overvloedige regens in augustus 1852 verplichten het stadsbestuur urgentiewerken uit te voeren in de woonwijken rond de Buizemontstraat en het Rot. Vanaf de lente van 1853 worden voorbereidende werken begonnen voor de aanleg van de nieuwe stedelijke begraafplaats, gelegen in Goeferdinge. In juli-augustus 1854 zijn de werken er nog in volle gang. Tezelfdertijd wordt door een groot aantal arbeiders begonnen met de aanleg van de *Dender en Waes* spoorlijn. Op 4 september 1855 vermeldt de *Statistique Morale* dat er in verscheidene straten in juli-augustus riolen zijn aangelegd. Op 10 september 1856 verneemt het provinciebestuur dat de werken aan het nieuwe kerkhof nog niet zijn afgerond. Vanaf dat ogenblik tot het laatste moreel rapport in 1860 heeft het stadsbestuur geen enkel vermeldenswaardig openbaar werk nog laten uitvoeren.

Prostitutie

Prostitutie in de provincie

Prostitutie is voor de meeste Oost-Vlaamse stadsbesturen in de periode 1830-1860 een moeilijk bespreekbare zaak. Dit fenomeen schokt de burgerij en raakt het imago van haar woonomgeving. De bewindslieden doen er dus alles aan om het probleem te minimaliseren. Toch zijn zij verplicht bij het opstellen van de morele rapporten telkens opnieuw dit onderwerp in hun stad toe te lichten. Het opmaken van jaarlijkse statistieken met betrekking tot het aantal prostitutiehuizen en het aantal publieke vrouwen per stad is een quasi onmogelijke taak, om reden van vage omschrijving of gewoon afwezig. Vaak wordt vermoed

⁽¹⁹⁾ RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nrs. 2018/A/1, 2019/1; Provinciebestuur 1851-1870, nr. 1387/2.

dat er clandestiene ontuchthuizen bestaan, maar meer schrijft men er niet over. Een kleine steekproef in het beschikbare archiefmateriaal geeft ons toch een bepaald beeld over de situatie in de provincie. In de provinciehoofdplaats Gent (104.618 inwoners op 1 januari 1850) vinden we de meeste prostitutiehuizen en wordt openlijk het onderwerp besproken. In de eerste twee decennia na de Belgische onafhankelijkheid worden vooral cijfers vermeld van vrouwen die een geslachtsziekte hebben opgelopen en hiervoor behandeld zijn. In 1841 zijn dat er 47. In 1850 telt men er 53 bordelen met circa 150 publieke vrouwen, tien jaar later zijn dat er nog 45 met 107 prostituees. Ook in Aalst (16.770 inw.) wordt onomwonden het thema besproken. In 1831 worden 6 ontuchthuizen geteld met ongeveer 15 publieke vrouwen. In 1850 zijn er nog 3 bordelen, die tezamen 8 prostituees huisvesten. Opmerkelijk is dat hier zowel de uitbater als de desbetreffende dames met naam en voornaam worden genoemd. In 1860 telt Aalst nog twee prostitutiehuizen met 7 publieke vrouwen. In de overige steden van de provincie blijft men vaag over het probleem en zelden worden cijfers meegedeeld. In de loop van 1831 is er in Oudenaarde (5.967 inw.) sprake van 5 tot 8 prostituees, maar tien jaar later is er nog slechts één, die nog datzelfde jaar uitwijkt naar Brussel. In 1850 en in 1859 ontkent men niet dat er prostituees in de stad werkzaam zijn, maar verder worden geen gegevens verstrekt. Opmerkelijk is de situatie in Ronse (11.670 inw.). In 1831 worden er 6 bordelen geteld met 10 tot 13 prostituees, maar volgens de morele rapporten die daarna nog lopen tot 1860, zou er geen enkele vorm van

prostitutie in de stad nog bestaan. In Sint-Niklaas (20.800 inw.), toch de tweede grootste Oost-Vlaamse stad, duurt het tot 1850 vooraleer men het prostitutieprobleem ter sprake brengt. Er zouden clandestiene ontuchthuizen en publieke vrouwen zijn, maar het blijft een vermoeden. Het stadsbestuur van Lokeren (16.316 inw.) denkt er eveneens zo over in 1831, maar rept er de volgende 30 jaar geen woord meer over. Hetzelfde wordt gedacht in Dendermonde (8.202 inw.) in 1841 en in 1850. In 1860 tolereert de politie er één prostitutiehuis, maar ontkent niet dat er nog verdachte huizen zijn. Het bestuur van Eeklo (8.799 inw.) ten slotte vermoedt in 1831 dat er in de stad prostituees werkzaam zijn, maar in de volgende decennia wordt het onderwerp niet meer behandeld. ⁽²⁰⁾

"Elles sont rares à Grammont"

Hoe is de situatie nu in Geraardsbergen? Het katholieke bestuur van Adrien Spitaels (1830-1834) is hierin zeer formeel: *"Il n'y en a pas ici"*. In juli 1835 geeft zijn opvolger Joseph Druwé (1834-1848) hierop een meer genuanceerd antwoord: er zijn geen prostituees die onder directe politiecontrole staan. Dit betekent zoveel als toegeven dat er clandestien wordt geprostitueerd. Deze stelling wordt aangehouden tot juni 1836. In het moreel verslag van juli-augustus 1836 wordt voor het eerst toegegeven dat er in de stad een zeer klein aantal publieke vrouwen werkzaam zijn. Cijfers worden niet vermeld. Op 15 november 1837 verzoeken de bewindslieden aan het bestuur van het stedelijke hospitaal om een speciale zaal voor te behouden voor de publieke vrouwen die besmet zijn met syfilis ⁽²¹⁾. De

aanwezigheid van prostituees wordt niet langer bevestigd in het rapport van 8 augustus 1844, wanneer men schrijft: *"Femmes publiques: On n'en aperçoit pas"*. Op 5 januari 1845 krijgt de provinciegouverneur als antwoord: *"Elles sont rares à Grammont"*. Twee maand later, op 18 maart, wordt stellig bevestigd dat er in de Denderstad op dat ogenblik geen enkel bordeel noch publieke vrouw bekend is. Vanaf die dag tot het laatste moreel rapport in 1860 wordt door de opeenvolgende besturen deze vaststelling gehandhaafd.

Een onderzoek van de politierapporten met betrekking tot alle misdaden en delicten uit de periode 1830-1860 bevestigt dit gegeven. Slechts eenmaal is er sprake van *«une fille qui a fréquentée et habituée dans une maison de débauche (een huis van ontucht) dans une autre ville»*. Dit blijkt uit een onderzoek dat de politiecommissaris in december 1836 liet uitvoeren met betrekking tot een zekere Benedicte Heregods, geboren te Deftinge en dochter van Amandus en Francisca Cauwenberge. Zij is ongeletterd, heeft geen domicilieadres en verblijft tijdelijk bij Augustina De Lange, die nabij de Gentsepoort woont. De stadsadministratie weigert haar een certificaat te verlenen om het land rond te reizen, gezien zij geen woonplaats in de stad heeft. Uiteindelijk probeert zij haar aanvraag te regelen door een brief te richten aan de provinciegouverneur. ⁽²²⁾

(Wordt vervolgd)

Jacques DE RO
Tel. 09 225 40 22
jacques.de.ro@telenet.be

⁽²⁰⁾ RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nrs. 1984, 1990/3, 1995/3; Provinciebestuur 1851-1870, nr. 1382/2.

⁽²¹⁾ G. De Vos, *Inventaris der Handvesten van "Onser Liever Vrouwen Gasthuys", "Senter Margrieten Begynhof" en "s' Keyzershof" of Meisjesweezenhuis in Geeraardsbergen*, Geeraardsbergen, 1898, p. 301, nr. 1921.

⁽²²⁾ RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nr. 2003/1.